

על מבנה הפאראדוקס אצל קאפקה

עם הופעת 'הטירה' בעברית

"Sein eigener Stirnknochen
verlegt ihm den Weg."¹

זאת, לשווא טורח אתה למצוא איזה ניתוח, מיון, או אפילו רק תיאור מפורט של דרכי ביטוי הפאראדוקס המיוחדות לקאפקה.

תיאור וניתוח כאלה אפשר לבסס על הקבלת עולמו של קאפקה לעולם החלום, שהוצעה על-ידי כמה מבקרים. ושוב: ערכה הממשי של הקבלה כזאת טמון לאו דווקא במסקנות מטאפיזיות אפשריות (הקיום האנושי בחינת חלום חסר ממש, וכיוצא בזה), אלא בהארה שהחלום עשוי להאיר כמה תכונות צורניות של הפרוזה של קאפקה. דומני כי בנידון זה נודעת חשיבות מיוחדת ל'פשר החלומות' של פרויד. פרויד שואל: "מה מייצג בחלומותינו את המלים 'אם', 'מפני', 'כאילו', 'אף-על-פי', 'או-או' וכל שאר מלות החיבור והתנאי, שבלעדיהן לא נבין שום צירוף-מלים או פסוק?" והוא משיב: "לחלום אין שום אמצעי לייצוג יחסים לוגיים כאלה בין רעיונות", ואף על פי כן יכול הוא למסור חלק מן היחסיים הלוגיים, למשל על-ידי תרגום יחסים סיבתיים לרצף גרידא, או על-ידי קיום שני אבריה של הברירה 'או-או' "בתוך אותו ההקשר, כאילו יש להם זכות שווה להימצא שם". כשקיימות כמה אלטרנאטיבות, "מגשים החלום את כל האפשרויות האלה, אף על פי שבמציאות הן כמעט מוציאות זו את זו [...]" (פרויד, 'פשר החלומות').

תיאור זה שמתאר פרויד את היחסים הפרה-לוגיים שבחלום, ערכו לענייננו כפול: ראשית, הוא מראה שיחסים אי-הלוגיים, כגון חיוב סימולטאני של שתי אפשרויות המוציאות זו את זו, יכולים ליצג יחסים הגיוניים בהחלט במישור אחר. ולגבי קאפקה אולי מותר לומר, שגילויי אי-ההלוגיות האופייניים לו אינם אלא מעין תרגום — או עיוות — שיטתי של יחסים הגיוניים. שנית, התיאוריה הפרוידית האומרת שקשרים לוגיים בין 'רעיונות החלום' לובשים ב'הזיכרון-החלום' צורה פרה-לוגית של סימולטאניות, או שיחסים סיבתיים לובשים צורה של רצף סתם, יש בה אולי כדי להסביר את השימוש המרובה שעושה קאפקה במשפט המחובר על דרך האיתוי (פארא-טאקסיס), בניגוד למשפט המורכב, המציג יחסים לוגיים

א מלבד מסדרונות ארוכים ומשרדים לאין קץ ותלי-תלים של תיקים, שרבים ציינו את חלקם ביצירת אותה אווירה מעיקה הקרויה "קאפקאית", יש לה לאותה אווירה עוד כמה תכונות, כמובן. ובין השאר היא מצטיינת בפיתולי היגיון — או אי-היגיון — בולטים כל-כך, עד שיש דעה האומרת כי כשלונו של ההיגיון העולם בלתי-הגיוני הוא הוא נושאה המרכזי של יצירת קאפקה. ואפילו אתה חולק על דעה זו, אינך יכול שלא להודות כי חוקי ההיגיון, או ביתר דיוק — הסטייה מחוקי ההיגיון, מהווים גורם סטרוקטוראלי וסגנוני ראשון-במעלה בייצירה זו.

ואמנם, לא נעלם דבר זה מעיניהם של פרשני קאפקה המרובים, אלא שהדיון בו — כמו בסוגיות אחרות הנוגעות ליצירת קאפקה — נזקק בדרך כלל למושגים שבאפנה: קיומיות אבסורדית, אבסורד קיומי, וכיוצא באלה. איני בא לפסוק שמושגים אלה מחטיאים את המטרה, אבל הם עומדים, כמדומה, על כרעי תרגומות עד שלא הונחו להם יסודות מוצקים יותר, דהיינו עד שלא נבדקו ותוארו דרכי הופעתו הקונקרטיזם של העניין הזה.

דרך שיקולו של קאפקה, שהיא לעתים קרובות אי-ההלוגיות ופאראדוקסאליות, פתוחה לפירושים אין-ספור, וכל פירוש שובה-לב יותר ממשנהו. למשל, במאמר על "לשוננו של פראנץ קאפקה" דן היינץ פוליצר בשימוש שעושה קאפקה בפאראדוקסים, וטוען כי זוהי דרכו של קאפקה "להילחם בכוב האיימאנטי שבלשון הספרות", או "להתגבר על טבעה הבוגדני של הלשון".² אלא שלאחר כמה שורות הוא אומר כי הפאראדוקס מצביע על "האמביואלנטיות המוסרית של הוויית האדם", שהיא ענף "ין אחר, כמדומני, אכן, בפירושים אין מחסור. לעומת-

¹ "מצחו שלו חסם בפניו את הדרך". מתוך סדרת האפז'יוזים "Er", in: F. Kafka, *Beschreibung eines Kampfes* (New York, 1940), p. 280.
² H. Politzer, "Franz Kafka's Language", *Modern Fiction Studies*, VIII (1962), 20.

מצטלצל "בחדווה", אבל הוא גם "כאוב" (עמ' 19), הטלפון מעביר משם מין איוושה, שהיא גם קול ומוזן וגם קול שירה, גם קולות רבים עד אין ספור וגם קול אחד ויחיד (עמ' 22). טבעה שהיא פאראדוקסאלית תמיד.

ב

ראוי לציין תחילה תכונה אחת של הסגנון הקאפקאי; שיש בה משום התקרבות לפאראדוקס, אך עדיין אינה פאראדוקס ממש. כוונתי לשימוש המרובה בסדרות של חיובים ושליחות הבאים חליפות. הנה דוגמה אופיינית:

אמנם הוסק שם, אך החדר הגדול [...] כבר כילה את כל מלאי העצים, ואכן כבר התפשטו בו חום ונעימות [...] אך בינתיים הצטנן, למרבה הצער. במחסן אמנם היה מלאי גדול של עצים, אך המחסן בעול היה [...] ('הטירה', עמ' 119-120)

אין כאן פאראדוקס ממש, שהרי כאן שום היגד אינו בגדר תרתי דסתרי. המחבר מביא בעקבותיו של כל היגד את שלילתו, בלי לרמוז לכך שההיגד ושלילתו שניהם בעלי תוקף. הוא אומר: החדר הוסק קודם לכן — ואילו עתה לא נותרו עצים לבעירה; החדר כבר התחמם קודם לכן — ואילו עתה שוב הצטנן; מלאי גדול של עצים נמצא במחסן — אבל עתה היה המחסן בעול. אין כאן אבסורד: אפשרויות קוסמות מתגלות וחוזרות ונעלמות; עולם בלתי-נוח ומייגע — אך לאו דווקא בלתי-הגיוני.

מבקר אחד שנתן דעתו על ביטוי זה של עולם בלתי-נוח ומייגע באמצעות תבניות של חיוב ושליחה חליפות הוא מארטין ואלור. ואלור מנסח "עקרון הבעה" שהוא קוראו בשם *Aufhebung* (ביטול, הפרדה) ומוצאו בכל שלושת הרומאנים של קאפקה: כולם מתארים, לדעתו, גיבור הניצב מול העולם ומבקש בלי-הרף לאשר את קיומנו-שלו, בעוד שהעולם מבקש לבטלו ולהכחידו.⁵ הרומאן 'הטירה' דראמתי פחות מן 'המשפט' משום שהריתמוס של חילופי חיוב ושליחה קצוב כאן יותר וה' חילופים תכופים כל-כך, עד שמרבית חריפותם ניטלת

משסבור הייתי תחילה. אבל אני צריך לדבר אתו בחינת אדם פרטי, ודבר זה, דומני, קל הרבה יותר להסדיר. לדבר אתו בחינת פקיד אוכל רק במשרדו, שאולי אין גי' שה אליו [...] ואילו בחינת אדם פרטי — בכל מקום [...] אם יעמוד מולי אותה שעה גם הפקיד — מה טוב, אך לא זו מטרת העיקרית" (עמ' 85). מטרתו העיקרית של ק. להיפגש עם פקיד של ממש, הופכת בלי-דעת, תוך עשר שורות בלבד, לתוצאה צדדית וטפלה!

¹¹ ראה הביטוי המוזר "ריקנות מדומה" (עמ' 5), וכן שאלתו של ק. "יש כאן טירה?" (עמ' 5), והרי הוא יודע יפה-יפה שיש שם טירה, שהרי לדבריו ידע כי השעה מאוחרת מכדי להתייצב בטיירה (עמ' 6).

¹² M. Walser, *Beschreibung einer Form* (München, 1961), p. 86.

בצורה של שעבר (היפוטאקסיס).³ אך בעיות אלה חורגות מגושא המאמר הזה, הבא לתאר ולמיין כמה תבניות של פאראדוקס אצל קאפקה.

הדעת נותנת, שדווקא הרומאן 'הטירה'⁴ ראוי לבדד-קה מבחינת גושא המאמר הזה, כי בו בולט ביותר עניין הניגוד בין שתי גישות לטירה (או לטראנסצנדנטי, אם אמנם זוהי משמעותה של הטירה⁵): מצד אחד, דרכם של יושבי הכפר, שהיא "דרך החסד: השתעבדות מוח-לסת לכוח הלא-מובן; ויתור מדעת ושללא מדעת על השימוש בתבונה כלפי השררה הסודית", ומצד אחר דרכו של ק., "דרך האמון מתוך בחירה בלא ויתור על התבונה".⁶ תהא הטירה מה שתהא — אם נציגת החסד,⁷ או הרע והאין,⁸ או גם זה וגם זה⁹ — מכל מקום, בולטת תכונתה האי-תבוננית, בניגוד לתבונ-יתו של ק.¹⁰ הלא היא קיימת ואינה קיימת;¹¹ פעמונה

⁵ רעיון: H. Hillmann, *Franz Kafka, Dichtungstheorie: Bericht und Dichtungsgestalt* (Bonn, 1964), pp. 118-119.

הילמאן מרצא סגנון 'היפוטאקסיס' בעיקר באותם מקומות שבהם השתמש קאפקה בצורה שהוא קורא *Bericht* ("דין-חשבון", כלומר סיפור שאירועיו נמדדים ונבדקים על-ידי האני המספר), וסגנון 'פאראדוקסיס' הוא מוצא ב-*Ge-schichte* ("סיפור-מעשה", ישר יותר וסיפורי טהור).

⁶ כל המובאות מן 'הטירה', תרגום ש. זנדבנק (שוקן, תשכ"ו).

⁷ וזיהיה של הטירה עם הטראנסצנדנטי הוא עניין מסיובך. למשל, המורה וגם אולגה, כלומר שניים מתושבי הכפר, מכחישים שיש הבדל ממשי בין הטירה לכפר. והשווה: W. Emrich, *Franz Kafka* (Bonn, 1958), pp. 357, 358.

⁸ פליכס ולטש, 'פראג' קאפקה, דתיות הומור ביצירתו' (מוסד ביאליק, תשי"ט), עמ' 82-83; ההדגשות שלי.

⁹ מאכס ברוד, 'אחרית-דבר למהדורה הראשונה', ב'הטירה' עמ' 357: "[...] ב'המשפט' ובי'הטירה' מוצגות שתי צורות התגלותה של האלוהות (במובן הקבלי) — הדין וה' חסד'.

¹⁰ Gunther Anders, *Franz Kafka* (London, 1960), p. 86 (תרגום מגרמנית): "קאפקה מחיה אפוא את המושג

המארכיזיניסטי של הבורא בחינת דמיאורגוס, כלומר אל *Erich Heller, The Disinherited Mind* (London; רע" 1961), p. 196: "הטירה היא כביכול עמדה מבוצרת של פלוגת שדים גנוסטיים, המחזיקים מעמד יפה-יפה כנגד תמרוניה של גפש קצרת-רוח."

¹¹ H. Politzer, *Franz Kafka — Parable and Paradox* (Ithaca, New York, 1962), p. 235: סודה של-הטירה

נעוץ ב"אמביואלנטיות המוחלטת של חיים ומוות, שקיעה ותחייה, שמים ושואל. הרי היא שניהם גם יחד [...] "

¹² אמנם ביחס לתבונותו של ק. מתעוררים ספקות קשים. במקום אחד הוא אומר: "וכי מה עשוי היה למשוך אותי לארץ השוממה הזאת, אם לא התשוקה להישאר כאן?"

(עמ' 132). וקאפקה מביין שק. "לא טרח כלל להסביר את הסטירה שבדבריו". בהמשך הדברים שמביא פליכס ולטש

כראיה לתבונותו של ק. (ר' הערה 6), גזקק ק. לדרך-סיעון בלתי-הגיונית לחלוטין: "... העיקר בשבילי הוא עצם העמידה מולו. הרי עוד לא דיברתי פנים אל פנים עם פקיד של ממש. דבר זה, קשה כנראה להסדירו יותר

וכדי שידעו הכל במה דברים אמורים, חזרו ונשנו הקרב והניצחון, או שמא לא נשנו, אלא רק עכשיו התחולל [. . .] הקרב לא נמשך הרבה [. . .] האם קרב הוא בכלל? (עמ' 254)

או :

החלטה רשמית ממש, קודמים לה חקירות ושיקולים רבים מספור, כרוכה היא בעבודה של שנים מצד טובי הפקידים, אפילו כשהם יודעים מלכתחילה מה תהא ההחלטה הסופית. וכי יש בכלל החלטה סופית? (עמ' 313)

הקרב כבר התחולל והוא חוזר ונשנה עתה; אחר-כך: הוא לא התחולל אלא עתה; אחר-כך: אינו נמשך שעה ארוכה; ולבסוף, השאלה המרוקנת את כל השיקול הזה מתוכנו: האומנם קרב הוא בכלל? ¹⁸ או: החלטה רשמית כרוכה בהכנה של שנים על-ידי הפקידים; אחר-כך: אמנם ייתכן שהפקידים יודעים מראש מהי ההחלטה הסופית; ולבסוף: וכי יש בכלל החלטה סופית?

אין צורך לומר שהיחס בין הפסוקים שבמובאות האלה שונה בהחלט מן היחס בין הפסוקים המרכיבים את הקטע על הסקת החדר (ראה בפרק ב). במרבית אותו הקטע שיקפה סדרת החיובים והשלילות שיגוי בעבודות האוב-יקטיביות עצמן, התלוי בומן. הזמן האוביקטיבי עצמו בא ושלל עובדות חיוביות.

לא כן שתי הפסקות שלפנינו כאן. בשתיהן יוצרים הפסוקים הבאים בזה אחר זה תדמית של רצף בומן. אמנם הרעיונות באים אולי בזה אחר זה במוחו של מי שחושב אותם; אבל כל משמעותם, בסופו של חשבון, היא בהיותם קיימים סימולטאנית ומוסבים על עניין אחד: לא נאמר שהקרב היה קרב תחילה, ואחר-כך חדל להיות קרב, אלא שהוא קרב-ולא-קרב בעת ובעונה אחת — והרי זו הערה רבת-משמעות לגבי מאבקו של ק. והוא הדין ב"החלטות סופיות": הן גם דורשות שנים של הכנה, גם קיימות מלכתחילה, וגם אינן נמצא כלל — שוב הערה רבת עניין מבחינת סיכויו של ק. יתר על כן, הרושם הפאראדוקסאלי מודגש על-ידי הבאת הפסוקים בסדר שהוא היפוכו של הסדר הריאלי: תחילה מצוינת עובדה בחזקת ודאות, ובהמשך מוטל בה ספק גובר והולך.

הגענו אפוא לתחום הפאראדוקס המובהק. הדבר הנזכר כאן על דרך החיוב נשלל לא לאחר מכן, אלא תוך כדי הזכרתו — ההיגד הוא בגדר סתירה עצמית רבת-משמעות.

¹⁸ אמנם יש לציין, שהמלים האלה מתארות חלום — ואולי מכאן ערפולו. עם זאת דומה, שהמענה הבלתי מורגש מחיוב לשלילה אופייני ביותר.

מהם. ¹³ שלא כבמשחק-המלים ההגליאני (Aufhebung) כביטול ושימור כאחד — המלה הגרמנית משתמעת לשתי פנים), אין בחילופי החיובים והשלילות אצל קאפקה משום התקדמות דיאלקטית, והם אינם אלא "אופראציה חוזרת". ¹⁴ כל אחד מנסיגותיו של הגיבור לאשר את קיומו נכשל ומפנה מקומו לא לניסיון משוכלל יותר וקרוב יותר לפתרון של ממש, אלא לאפשרות חדשה שסופה שאף היא נשללת.

לא כאן המקום לדון בשאלה אחת שנדונה הרבה, והיא — אם ביצירת קאפקה חילופי החיובים והשלילות, או המאבק ביניהם, הם תכונה מהותית של העולם או שמא אינם אלא פירוש מעוות של העולם במוחו החולה או אכול הספקות של הגיבור. ¹⁵ ייתכן שעצם השאלה חסרת משמעות היא, לפי שאין להפריד כאן בין עולם "בפני עצמו" ועולם כהתגלותו לגיבור. מכל-מקום, סי-מן-היכר אחד של הפרווה הקאפקאית הוא שחוזרות ונשנות בה תבניות-חשיבה המעידות על צורך מתמיד להגביל דברים שנאמרו זה עתה, להעמידם על דיוקם ולהעמיד להם סייג, ולפעמים אף להכחישם מכל וכל. הרי זו, כדברי אדרונר, פרוזה "המערפלת ומבטלת עצמה בלי-הרהר". ¹⁶

הסתייגויות אלו מעצמו, כביכול, פותחות על-פירוב באיזו מלת-טעם, ובעיקר במלה *freilich* (אמנם). ¹⁷

ג

עתה נעיין בדוגמאות הקרובות יותר לפאראדוקס ממש. לפעמים נשאלת שאלה, המעמידה בספק מה שנאמר לפניה:

¹³ שם, עמ' 106.

¹⁴ שם, עמ' 86.

¹⁵ ראה למשל: I. Henel, "Die Türhüterleegende und ihre: Bedeutung für Kafkas Prozess", *Deutsche Vierteljahrsschrift*, XXXVII (1963), 58-9. הגל טוענת כי העור-לם העוין אצל קאפקה אינו אלא פרויקציה של החולשה האנושית: "האדם מבקש להיפטר מייסורי מצפונו בהשליכו את חטאתו על העולם החיצון, והוא מציג את העולם החיצון כעולם עוין ומרושע". וראה בספר: W. H. Sokel, *Franz Kafka — Tragik und Ironie* (München-Wien, 1964). שם נאמר: "התחושה של עולם רופף ורעוע מקורה לא בהתמטטותם של הדברים עצמם, אלא באי-יכולתו החולינית של האני ליצור קשר עמם" (עמ' 457). וכן ראה ב"התבר-נניחות" ("Betrachtungen") הכלולות בדרך *Hochzeits-vorbereitungen auf dem Lande* (New York, 1953): "התבר-נניחות" ללא מספר הבאה אחרי מס' 54; וכן מס' 81.

¹⁶ T.W. Adorno, *Prismen* (Berlin, Frankfurt, 1955), p. 306.

¹⁷ על המלים המסייגות שמונה ואלוזר (בעמ' 94-95 שבספרו, הנזכר בהערה 12): *freilich, allerdings, natürlich, üb-*: אפשר להוסיף: *rigens, trotzdem, zwar, aber, leider, ausserdem, eigentlich, doch, auch, eher, oder viel-* leicht, von anderer Seite her.

התואר הסמוך אליו, ויוצרת מעין אוקסימורון. את תפקיד הפסוק או חלק הפסוק הסותר את הנאמר לפניו ממלא כאן שם-תואר או צירוף-לואי, השולל, שלילה חלקית או מלאה, את שם-העצם, שאותו הוא בא כביכול לתאר. הגה דוגמא:

סתירה זו נטעה בלבו את האמונה שק... אף-על-פי שלעת-עתה עודנו איש נחות ומרתיע, הרי בעתיד, עתיד שאמנם תהיה רחוק כמעט מלתאר, יעלה על כולם. (עמ' 144)

המלים "שאמנם הוא רחוק כמעט מלתאר" מערערות כבדרך-אגב את שם-העצם, שאותו באו לתאר כביכול במקום שיתארו את הדנוטאציה שלו, הריהו מכושיו כמעט שיש לו בכלל דנוטאציה.

אותה טכניקה נושאת אופי ערמומי יותר בדבריה שהפונדקית:

אך תקווה זו, האחרונה, הקטנטנה, הנעלמת, הבלתי-קיימת כלל למעשה, היא-היא תקוותך האחת והיחידה. (עמ' 109)

נוסח זה ערמומי יותר, משום ששורת התארים עובדת כאן בהדרגה ובאופן כמעט לא-מוחש מתאיור ("אחרונה" לשלילת קיום) ("הבלתי-קיימת כלל למעשה"), ועל יסוד זה יכולה הפונדקית לפתח להלן את טיעונה בשני כיוונים הפוכים: יש תקווה — אין תקווה.²⁰ שני הכיוונים מתלכדים לבסוף בעזרת תחבולה תחבירית — בעזרת משפט-תנאי, כלומר היגד על אפשרויות, ולא על עובדות:

אך מאחר שאינו מאמין לי, והוא מוסיף לקוות — איני יודעת למה — שיצליח להגיע אל קלאם, הרי הדבר היחיד שיוכל לעזור לו — אם נקבל את דרך-מחשבתו — הוא הקשר הרשמי מי האמיתי היחיד בינו ובין קלאם, כלומר הפרוטוקול הזה (עמ' 111)

"אם — הרי": כך מצליח קאפקה לומר בבת-אחת גם הן גם לאו. שוב ושוב הוא מתחמק מחברת-הפיפיות הזאת של "חיוב ושלילתו" (או "שלילה וחיובה") בעזרת תחבולות סמאנטיות או תחביריות, המשאירות את התוצאה תלויה ועומדת באוויר כביכול, בלי לזהותה כלפי העובדות עצמן. למשל, הצירוף המופרך "הפרעות שאינן הפערות לגבי דידו" בא על "פתרון" הבלתי-מחייב בבחינת טוי "הפרעות אפשריות" (עמ' 262), שאינו מדבר בעובדות אלא באפשרויות תיאורטיות. או: האבסורדיות שבמילים:

— טעויות אינן נופלות, וגם אם נופלת טעות, כמו במקרה שלך, מי רשאי לקבוע סופית כי אמנם טעות היא? (עמ' 111)

²⁰ "... אמרתי לו [...] שאין לו כל סיכוי להתקבל לראשונה אצל קלאם [...] ועוד אני אומרת, שהפרוטוקול הזה בלתי-עשוי לשמש כקשר רשמי אמיתי בינו לבין קלאם [...]". (עמ' 111)

ד

בהטירה יש דוגמאות של פאראדוקסים לרוב, והן נבדלות זו מזו במידת חריפותן. יש שהמחבר משתמש במלה מסוימת, אחר-כך שוללה במאמר מוסגר, ומיד חוזר ונוקק לה תוך התעלמות מן השלילה המוסגרת, והוא מדבר עכשיו על דבר, שכבר נאמר עליו בפירוש שהוא דבר אחר:

דומה היה, כאילו מתוך זמזום של קולות ילדים רבים עד אין ספור — אבל גם הזמזום עצמו לא זמזום היה, אלא שירתם של קולות רחוקים מכל, רחוקים מכל וכל —, כאילו מתוך הזמזום הזה קם והיה באיזו דרך בלתי-אפשרית קול אחד גבוה, אך חזק [...] (עמ' 22)

כאן מופיעה השלילה במאמר מוסגר ("אבל גם הזמזום עצמו לא זמזום היה [...]"), המשובץ בתוך משפט ראשי חיובי ("דומה היה, כאילו מתוך זמזום [...]"). כאילו מתוך הזמזום הזה [...]". לפעמים אין השלילה משובצת כך בתוך החיוב, אלא באה תכף לאחריו, ואז מרבה המחבר להשתמש במלה "אמנם":

אף כי עכשיו מכירה אני רבים מן המשרתים, את משרתיהם של כל האדונים כמעט, שבאו לכפר בשנים האחרונות, ואם אניע יום אחד לטירה, לא אהיה זרה שם. אמנם אין הם משרתים אלא כאן, בכפר, בטירה שונים הם לגמרי, שם אין הם מכירים עוד מן-הסתם בשום אדם, ומה גם באדם שבאו אתו במגע כאן בכפר [...] (עמ' 214)

במשפט הראשון מובלע היקש:

המשרתים הבאים לכפר הם משרתים בטירה; נפגשתי עמם בכפר; מכאן שיכירוני בטירה.

אולם ההסתייגות הבאה בעקבות "אמנם" מפריכה לפתע את הוויקש, משום שאלה שהם משרתים בכפר אינם משרתים בטירה, ושם "אין הם מכירים עוד מן-הסתם בשום אדם". ויש שהניגודים מופיעים בצורה ישירה יותר, ועל-כן חריפה יותר:

לאמיתו של דבר אין שום דבר נאבד [...] ואף-על-פי-כן הולכים תיקים לאיבוד [...] (עמ' 280)

או:

נכון, היא לא אהבה אותו, אך אולי אהבה אותו [...] (עמ' 190)

במקומות אחרים מחריפה הסתירה עוד יותר מתוך שהיא נדחסת כולה לתוך היחס שבין שם-עצם ושם-

¹⁹ פחות מעמוד אחד אחר-כך מגיעה אולגה לכלל מסקנה, כי אי-אפשר שעמליה לא אהבה את סורטיני!

הוא מסתלק, או נרדם, או מת. אין האפשרויות מתגשמות אלא כשהשעה מאוחרת מדי. מבחינה זו, הרי הן אפשרויות ואי-אפשרויות גם יחד.

ה

מונולוג אחד ארוך ב'הטירה' עשוי כל-כולו במתכונת הפאראדוקסים שגדונו כאן, והוא ראוי לבדיקה מדוק-דקת, בעיקר משום שהוא מסתיים בשיא פאראדוקסאלי חדש, שכמוהו כאבסורד מושלם. בירגל הוא המשמיע את המונולוג הזה, באותה הזדמנות שכבר הזכרתי. בירגל דן כאן בשאלה, אם קיימת אפשרות שבעלי-הדין ינצלו את "חולשתם הלילית" של המזכירים (עמ' 255). בירגל מדבר באפשרות זו כב'אפשרות שאינה קיימת כמעט לעולם" (עמ' 255), צירוף שאינו פאראדוקס ממש (זכות המלה "כמעט"), אבל הוא קרוב מבחינה טכנית לצירוף הפאראדוקסאלי של שם-עצם ושם-תואר שהזכרנו — יש אפשרות, אך צירוף-הלואי מוסיף כי האפשרות כמעט בלתי אפשרית. אחר-כך מעלה בירגל שורה ארוכה של חיובים ושלילות הבאים חליפות ומפתחים את שני אבריו של הפאראדוקס הזה (עמ' 255—258). סדרה זו ניתנת לסכמאטיזאציה כדלהלן:

- (א) האפשרות היא שבעל-הדין יבוא בחצות הלילה בלי הודעה מוקדמת (כלומר, יש אפשרות);
- (ב) ואולם, הארגון המשרדי מושלם כאן כל-כך, שבעל-הדין מקבל הזמנה עוד בטרם נודע לו עצם העניין, ומכאן ששוב אינו יכול לבוא בלי הודעה מוקדמת (כלומר, אין אפשרות);
- (ג) ואולם, דבר זה אמור בזכיר המוסמך בלבד; ועדיין קיימת האפשרות להפתיע באישון-לילה מזכירים אחרים (כלומר יש אפשרות);
- (ד) ואולם, דבר זה היה מרגיז את המזכיר המוסמך, ומלבד זאת היה נידון לכישלון גם מטעם זה, של-מזכיר הבלתי-מוסמך אין פנאי (אין אפשרות);
- (ה) ואולם, טעות היא לדבר על מזכיר מוסמך אחד; מזכיר אחד לא היה משתלט על העניינים; אלא שמזכיר אחד מוסמך יותר מן האחרים, אבל גם רבים אחרים מוסמכים מבחינת ידועות (כלומר, טענה ד' מופרכת, ויוצא שיש אפשרות);

(ו) ואולם, טעות היא לדבר על אדם המוסמך יותר מאחרים: הסמכות כולה כלולה בכל שמץ סמכות, ומה שקובע הוא ההתלהבות שבה ניגשים לעניין, והרי ההתלהבות היא תמיד אותה עצמה (כלומר אין אפשרות, שהרי מכללא משתמע, שכל המזכירים מוסמכים באותה מידה, ובהתאם לטענה ב' אי-אפשר להפתיע מזכיר מוסמך);

(ז) ואולם "שער בנפשך את האפשרות, שבתוקף הנסיבות, ולמרות המכשולים שכבר תיארתי לפגיד [...] בכל-זאת בא בעל-הדין באישון-לילה ומפתיע פקיד

נפתרת כביכול על-ידי כך שהמחבר קורא לאותן טעות-יות הנופלות ואינן גופלות בשם "מה שקרוי טעות" (עמ' 66).²¹ ובירגל מסכם את כל האירוניה הטראגית של הסצנה המכרעת המתרחשת בחדרו, ששם נרדם ק. דווקא על סף הישועה (האפשרית, לפחות), כשהוא מדבר על הזדמנויות ש"לעולם אין מנצלים אותן" (עמ' 251), מלים הכורכות תקווה ויאוש בכריכה אחת.

הסכמה של פאראדוקס אחרון זה, ההזדמנות הבלתי-מונצלת לעולם, מונחת לדעתי ביסוד כמה סצנות מכ-ריעות ביותר אצל קאפקה. ולא עוד אלא שמותר לומר כמדומני — ואפילו אני מסתכן כאן בהכללה גסה — שפא-ראדוקס זה הוא יסוד ראשון במעלה בראיית-העולם של קאפקה. ההזדמנות שאינה מנוצלת לעולם (כלומר הפא-ראדוקס שבחיוב הסיכוי ושלילתו גם יחד) היא-היא עיקר מהותו של המשל הידוע "לפני החוק",²² שבו נמק האיש כל ימיו לפני שער החוק הפתוח תמיד, ואינו נכנס בו, אף כי לא נועד אלא לו לבדו. זהו גם העיקרון המונח ביסודם של "סיפורים", או משלים, כגון "בלבול של יום-יום",²³ או "בשליחות הקיסר"²⁴. והוא הדין בפרקים השמיני והתשיעי של 'הטירה': החופש ואי-הפגיעות שכובש לו ק., כשהוא מוסיף להמתין לקלאם בשלג על אף אוהרותיו של מומוס — אין דבר "חסר-פשר" ו"נואש" מהם (עמ' 104); ואמנם, סופו שהוא מסתלק רגע לפני בואו של קלאם. וכן אביה הזקן של אולגה מדמדם בחוליו ובטוח שאותו פקיד, שאחריו חזר לשווא ימים רבים, הופיע סוף סוף דווקא ברגע שגועדר הוא עצמו מחמת המחלה (עמ' 211). גם סיומו של הרומאן, כדרך שהגה אותו קאפקה לדברי ברוד, בנוי כמדומה על-פי המתכונת הזאת:

זה הקרוי מודד זוכה, לפחות, לסיפוק חלקי. הוא אינו מרפה ממאבקו, אך מת באפיסת-כוחות. ליד ערש-מותו נאספים בני הקהילה, ואותה שעה מודיעים מן הטירה, שהוחלט, כי אמ-נם לא היתה לו לק. זכות חוקית לשבת בכפר, אך בהתחשב בכמה נסיבות צדדיות מתירים לו לחיות ולעבוד כאן.²⁵

ק. כאותו "איש מן היישוב" במשל "לפני החוק", לעולם אינו מנצל את ההזדמנויות המוצעות לו: תמיד

²¹ הביטוי "מה שקרוי" מקביל ל"אם נקבל את דרך-מחשבתו" שבמבואה הקודמת (מעמ' 111).

²² המשפט, תרגם ישורון קשת (שוקן, 1951). עמ' 256-258.

²³ F. Kafka, *Beschreibung eines Kampfes*, p. 132.

²⁴ F. Kafka, *Erzählungen und kleine Prosa*.

²⁵ מאכס ברוד, "אחרית דבר למהדורה הראשונה", ב'הטירה', עמ' 355. קווי-דמיון בין כמה מן הסצנות שהזכרתי כאן נדונו בספריהם הניל של סוקל (עמ' 391), אמריך (עמ' 410), פוליצר (עמ' 319 ו-366-367), וכן בספר: F. Martini, *Das Wagnis der Sprache* (Stuttgart, 1964), pp. 294; 301; 332.

לם: לא זו בלבד שהאפשרי הוא גם בלתי-אפשרי, אלא שהוא בלתי-אפשרי משום שהוא אפשרי. כשנשמע קול דפיקותיו של ארלאנגר על הקיר, מעורר בירגל את ק, משנתו במלים:

לך, מי יודע מה מצפה לך שם, הן המקום הנה שופע הזדמנויות. אמנם יש הזדמנויות גדולות במידת-מה מכדי לגצלן, יש דברים הנכשלים רק בגלל עצמם. כן, דבר תמוה. (עמ' 261)

בירגל, שבדבריו הקודמים צירף לכל אחת מטענותיו בדבר אפשרותה של הישועה טענה הפוכה המכחישה אפשרות כזאת, מגיע עכשיו למסקנה ה"תמוהה", שהי-שועה היא-היא המכשילה את עצמה! ואולי מצעם אפשרותה משתמעת אי-אפשרותה, במובן זה שאין חיים ללא מוות, ורק עצם חסר-חיים פטור גם מן המוות. פארא-דוקס זה יש שהוא מופיע אצל קאפקה בלשון המסורת האירופית הדתית — במתכונת הפאראדוקס של קץ החיים עלי אדמות, שהוא ראשית חיי עולם הבא, כלומר ראשית החיים האמיתיים, ולהפך:

... לעולם איני יכול לחיות אלא בסתירה. והרי כולם כך, כי בעודך חי, אתה מת, ובמותך אתה חי.²⁷

אולם הפאראדוקסאליות הקאפקאית אינה מתמצה ב"שום פנים במוטיב הדתי המסורתי, שאינו אלא אלמנט אחד, ולא דווקא חשוב, בעולמו של קאפקה. אין בדעתי להוסיף פירוש על עשרות הפירושים הקיימים, ורק אעיר בקצרה, שהפאראדוקס הקאפקאי, בניגוד לדתי, אינו חורג כמדומה ממסגרת החיים עלי אדמות. ועל-כן הוא גם משולל כל נחמה טראנסצנדנטית. האפשרות הנכשלת בגלל עצמה היא טראגדיה ארצית וארצית-גרידא, וגם הנחמה — אם יש נחמה — ארצית היא: מין מוטאציה מופלאה ההופכת שלילה לחיוב, חורבן לפריחה. דיאלק-טיקה זו באה על ביטוייה המפורש ביותר בכמה מן האפוריזמים:

הכוח לשלול, אותו ביטוי טבעי ביותר של אורגאניזם-הלחי"מה האנושי המשתנה תדיר — מחדש, קם לתחייה תוך שמת — כוח זה יש בנו תמיד, אך אין בנו האומץ, והרי החיים שלילה הם, כלומר השלילה חיוב.²⁸

"יש בו ההרגשה, כי מתוך שהוא חי, הריהו חוסס את הדרך בפני עצמו. מן העיכוב הזה הוא שב וגורו את ההוכחה, כי הוא חי."²⁹

האוניברסיטה העברית, ירושלים

פלוגי, שהוא בעל סמכות ידועה לטפל במקרה הנדון" (כלומר יש אפשרות);

(ח) ואולם "לא ייתכן בשום פנים ואופן, אתה אומר? הצדק אתך, לא ייתכן בשום פנים ואופן" (אין אפשרות);

(ט) ואולם "בכל זאת, לילה אחד — מי יוכל לערוב לכל? — קורה הדבר" (יש אפשרות);

(י) ואולם "אמנם לא שמעתי על שום איש ממכרי, שקרה לו דבר כזה" (אין אפשרות).

(יא) ואולם "עובדה זו אינה מוכיחה הרבה, חוג מכרי מצומצם הוא לעומת המספר הבא כאן בחשבון, ומלבד זאת, מי יודע, אם מוכיר, שקרה לו דבר כזה, ידה בכך" (יש אפשרות).

תמרוני-היגיון פאנטאסטיים אלה חוזרים ומסתכמים אחר-כך בפאראדוקס של שם-עצם+לואי, המחייב ושולל בעת ובעונה אחת את האפשרות הנדונה: "דבר נדיר כל-כך, דבר הקיים בעצם על-פי השמועה בלב-בד²⁶ ואין לו כל אישור אחר [...] " (עמ' 258, ההדגשה שלי). דריממשעות זו באה על "פתרונה" בשני משפטי-הנחה:

וגם אם היה קורה באמת, הרי הדעת נותנת שאפשר ליטול את עוקצו מתוך שמוכיחים לו — וזה קל כלי-כך — שאין לו מקום בעולם הזה [...] גם אם הבלתי-מתקבל-על-הדעת היה לובש בשר פתאום — כלום פירושו של דבר, שהכל אבוד? (עמ' 258)

שני משפטי-ההנחה ("גם אם... גם אם...") מעלים את האפשרות, ובה-בשעה מדגישים עד כמה אינה מתקבלת על הדעת; אבל להלן מובעת לעומת-זאת האמונה העזה סאפקר ואפשר לנצל את חולשתם הלילית של הפקידים, אמונה שמוחשיותה ותוכנה האלים ("בעל-הדין אונס אותנו, כשחדד ביער, להקריב קרבנות") רק מחריפים שבעתיים את הפאראדוקס של "ההזדמנות שאינה מנר-צלת לעולם", שהרי באותה שעה עצמה הולך ק. ושוקע בשינה.

המתח הפאראדוקסאלי כבר נתחדד כאן עד כדי כך, שהוא עולה על גדותיו, כביכול, ומצמיח מתוכו פא-ראדוקס קיצוני עוד יותר. עד כאן דיברנו בשני טיפוי-סיים של יחסי חיוב-שלילה: (א) חיוב ולאחריו שלילי-לה; (ב) חיוב וגם שלילה. כאן מיתוסף טיפוס חדש: (ג) חיוב ועל-כן שלילה. המתח בין אפשרות לאי-אפשרות הגיע לנקודה שבה הוא מתגלגל באבסורד מוש-

²⁶ במלים "על-פי השמועה בלבד" חוזרת, כמובן, אותה תחבולה שבימה שקרוי" ו"אם נקבל את דרך-מחשבתו"; ר' הערה 21.

²⁷ F. Kafka, *Hochzeitsvorbereitungen*, p. 302
²⁸ F. Kafka, "Er," in: *Beschreibung eines Kampfes*, p. 286.

²⁹ שם, עמ' 280.